

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ****CRIMINAL-LEGAL AND CRIMINAL-PROCEDURAL ASPECTS OF EXEMPTION
FROM CRIMINAL LIABILITY**

**Білінська Л.В., викладач кафедри
професійних та спеціальних правових дисциплін
ПВНЗ «Буковинський університет»**

У статті розглядаються кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти звільнення особи від кримінальної відповідальності. Особливу увагу приділено аналізу підстав та умов, за яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності відповідно до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу). Наголошено, що звільнення від кримінальної відповідальності є одним із важливих інститутів кримінального права, що дозволяє забезпечити гуманізацію покарання та врахувати індивідуальні обставини, що можуть вплинути на ступінь винуватості особи.

У статті аналізуються загальні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, а також розглядаються спеціальні підстави для звільнення, які застосовуються лише щодо окремих видів кримінальних правопорушень. Особлива увага звертається на процедуру та умови, які повинні бути виконані для застосування звільнення, зокрема роль суду у прийнятті рішення та необхідність згоди обвинуваченого на таке звільнення а також обов'язковість повідомлення потерпілого про це.

У статті також аналізуються правові гарантії особи, що звільняється від кримінальної відповідальності, включаючи її право на справедливий суд і можливість заперечити проти закриття кримінального провадження.

Аналізується судова практика в частині того, що недотримання вимог процесуального закону щодо порядку подання клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності може призвести до відмови в задоволенні клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності.

За результатами проведеного дослідження автором аргументовано, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності в Україні є важливим інструментом, який дозволяє легально уникнути кримінальної відповідальності особам, які виявили каяття або примирилися з потерпілим, а також виконали інші умови, передбачені законом. Це забезпечує баланс між необхідністю притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та можливістю виправлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, без застосування відповідних заходів кримінальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальне процесуальне право, відповідальність, кримінальне правопорушення, дійове каяття.

The article examines the criminal-legal and criminal-procedural aspects of exempting an individual from criminal liability. Special attention is given to analyzing the grounds and conditions under which a person may be exempted from criminal liability in accordance with the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine. The article emphasizes that exemption from criminal liability is one of the key institutions of criminal law, enabling the humanization of punishment and taking into account individual circumstances that may influence the degree of the person's guilt.

The article analyzes general grounds for exemption from criminal liability and discusses special grounds for exemption that apply only to certain types of criminal offenses. Particular attention is paid to the procedures and conditions that must be met for the application of exemption, including the role of the court in making the decision and the necessity of the accused's consent to such exemption, as well as the mandatory notification of the victim.

The article also analyzes the legal guarantees for individuals exempted from criminal liability, including their right to a fair trial and the possibility of objecting to the closure of the criminal proceedings. Judicial practice is also analyzed in terms of the fact that non-compliance with the procedural law requirements regarding the submission of a petition for exemption from criminal liability may lead to a refusal to grant the petition.

Based on the results of the study, the author argues that the institution of exemption from criminal liability in Ukraine is an important tool that allows individuals who have shown remorse or reconciled with the victim, as well as met other conditions provided by law, to legally avoid criminal liability. This ensures a balance between the need to bring the guilty party to criminal responsibility and the possibility of rehabilitating the person who committed the criminal offense without applying corresponding criminal responsibility measures.

Key words: criminal law, criminal procedural law, liability, criminal offense, genuine remorse.

Постановка проблеми. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності відіграє важливе значення у кримінальному провадженні, оскільки дозволяє забезпечити баланс між правами особи та інтересами держави, а також сприяє гуманізації кримінального судочинства. Правове регулювання звільнення особи від кримінальної відповідальності здійснюється Кримінальним кодексом України (далі – КК України) та Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Так, КК України передбачає підстави та умови звільнення особи від кримінальної відповідальності, тоді як КПК України детально регламентує процедуру такого звільнення.

Завдяки існуванню інституту звільнення від кримінальної відповідальності особи, які вчинили кримінальне правопорушення, отримують легальну можливість уникнути юридичних наслідків своїх діянь у випадках, коли такі особи виконують певні умови, наприклад, відшкодовують шкоду, досягнуто примирення з потерпілим або наявні інші ситуації, що можуть стати підставами для

такого звільнення. При цьому, на практиці застосування відповідних правових норм, що регулюють звільнення особи від кримінальної відповідальності, виникають численні питання, пов'язані з реалізацією цього інституту, що потребують детального аналізу, що свідчить про актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання особливостей застосування інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності досліджували у своїх працях такі вчені, як: Н. Антонюк, А. Боровик, О. Гритенко, Г. Глобенко, В. Куц, Н. Кіцен, О. Марченко, В. Меркулова та інші. Проте, доводиться констатувати, що ряд питань у цій сфері залишилися ще недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність проведення такого дослідження.

Метою статті, таким чином, є розкриття кримінально-правових та кримінально-процесуальних аспектів звільнення від кримінальної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Розділ IX КК України передбачає правові підстави та порядок звільнення від

кримінальної відповідальності, зокрема, тут встановлюється, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом. Звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюються виключно судом. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом.

Статті 45–49 КК України детально регламентують такі підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, як:

- у зв'язку з дійовим каяттям;
- у зв'язку з примиренням винного з потерпілим;
- у зв'язку з передачею особи на поруки;
- у зв'язку із зміною обстановки;
- у зв'язку із закінченням строків давності.

Окрім зауважених загальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, Особлива частина КК України визначає спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, перелік яких є доволі розширеним [1, с. 25]. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, як і загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, за своїм змістом характеризуються трьома моментами: здійснюються судом від імені держави; застосовуються до особи, яка вчинила злочин; полягають у незастосуванні чи відмові від офіційного осуду, кримінального покарання та судимості [2, с. 213]. Проте застосовуються такі види звільнення від кримінальної відповідальності тільки щодо окремих кримінальних правопорушень.

До прикладу, ч. 3 ст. 111 КК України передбачає звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Частина 6 ст. 255 КК України передбачає, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю. Таким чином, спеціальні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності застосовуються тільки за вчинення відповідних кримінальних правопорушень та за дотримання умов, які встановлені у відповідній частині відповідної статті.

Якщо КК України визначає підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності, то КПК України детально регламентує процедуру застосування даного інституту. Так, це детально визначається у ст. ст. 285–289 КПК України. Зокрема, особі, яка підозрюється, обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та щодо якої передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі здійснення передбачених законом України про кримінальну відповідальність дій, роз'яснюється право на таке звільнення. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз'яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави. У разі якщо підозрюваний чи обвинувачений, щодо якого передбачене звільнення від кримінальної відповідальності, заперече проти цього, досудове розслідування та судове провадження проводяться в повному обсязі в загальному порядку.

Важливою гарантією права на справедливий суд для підозрюваного, обвинуваченого у контексті застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності є положення про обов'язкову згоду особи на її звільнення від кримінальної відповідальності. Адже особа може і не пого-

джуватися на звільнення її від кримінальної відповідальності у тому випадку, якщо, наприклад, взагалі вважає себе невинуватою і прагне отримати щодо себе виправдувальний вирок або закриття провадження з реабілітуючих підстав.

Г. Глобенко з цього приводу вказує: «Реальна можливість встановити ставлення особи до визнання своєї вини у вчиненні злочину з'являється безпосередньо ще під час допиту як підозрюваного. Вважаємо за логічне зазначити, що визнання особою вини та подальша її згода на таке звільнення є взаємопов'язаними діями. З огляду на це до прийняття вказаного рішення підозрюваному мають роз'яснити, що дана підстава належить до не реабілітуючих, а також про передбачене законом право заперечувати проти завершення такого порядку провадження» [3, с. 60].

Звільнення від кримінальної відповідальності шляхом закриття кримінального провадження не є реабілітуючими підставами, вони не виправдовують особу. У зв'язку з цим деякі автори взагалі заперечують доцільність існування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з тим, що він суперечить принципу презумпції невинуватості, згідно з яким винуватість особи у вчиненні злочину може бути визначена лише обвинувальним вироком суду» [4, с. 165]. Не зовсім погоджуємось з такою думкою, оскільки обвинувальний вирок суду – це все-таки акт притягнення особи до кримінальної відповідальності, а не звільнення її від такої.

При цьому права потерпілого також у КПК України враховані у даному контексті – а саме, відповідно до ч. 2 ст. 288 КПК України суд зобов'язаний з'ясувати думку потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного, обвинуваченого від кримінальної відповідальності.

Так, показовим є наступний приклад із судової практики. До Свалявського районного суду Закарпатської області надійшло клопотання прокурора Свалявського відділу Мукачівської місцевої прокуратури про звільнення від кримінальної відповідальності ОСОБА_5 за ч. 2 ст. 15. ч. 3 ст. 185 КК України на підставі ст. 49 КК України. Під час розгляду клопотання прокурора про звільнення ОСОБА_5 від кримінальної відповідальності судом встановлено його невідповідність вимогам закону, оскільки вказане клопотання не містить відомостей про озаявлення з цим клопотанням потерпілого, докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, в клопотанні зазначено лише, що ОСОБА_5 намагався викрасти товарно-матеріальні цінності потерпілого, однак не зазначено, які саме, вартість тощо.

Зазначені вище порушення, допущенні прокурором при складанні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності ОСОБА_5 дають суду підстави для відмови у його задоволенні та повернення клопотання прокурору [5].

На думку В. Куца, те, що названо в законі звільненням від кримінальної відповідальності насправді є відмовою від її застосування, тобто самостійним, а не тотожним звільненню явищем. Ототожнення звільнення з відмовою від застосування, визначення одного через інше призвело до спотворення уявлень щодо сутності та змісту такого окремого засобу кримінально-правового реагування на вчинення нетяжких кримінальних правопорушень, як відмова від застосування кримінальної відповідальності [6, с. 268].

Як зазначається у науковій літературі, звільнення від кримінальної відповідальності дозволяє реалізувати на практиці принцип економії кримінально-правового та кримінально-процесуального примусу щодо осіб, які не становлять значної суспільної небезпеки, а бо ж втратили (суттєво зменшили) її на час розгляду питання про можливість звільнення. Що дозволяє досягти виправлення винних осіб, відшкодування завданих збитків, усунути шкоду в більш оптимальні терміни, зекономити матері-

альні ресурси на здійсненні судочинства [7, с. 8]. Існування цього інституту є сприятливим фактором для осіб, які в силу виконання ними умов звільнення від кримінальної відповідальності не потребують застосування заходів впливу, пов'язаних з формами реалізації кримінальної відповідальності [8].

Висновки. Таким чином, інститут звільнення від кримінальної відповідальності в Україні є важливим інстру-

ментом, який дозволяє легально уникнути кримінальної відповідальності особам, які виявили каяття або примирились з потерпілим, а також виконали інші умови, передбачені законом. Це забезпечує баланс між необхідністю притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та можливістю виправлення особи, що вчинила кримінальне правопорушення, без застосування відповідних заходів кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик А., Верещак А. Поняття та види звільнення від кримінальної відповідальності. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 23–29.
2. Околіт О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності на підставі частини 6 статті 255 Кримінального кодексу України: актуальні питання правозастосування. *Київський часопис права*. 2023. № 2. С. 212–220.
3. Глобенко Г. І. До питань процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 3. С. 58–61.
4. Кіцен Н. В. Деякі кримінально-процесуальні аспекти інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Право і суспільство*. 2020. № 1. Ч. 2. С. 163–168.
5. Ухвала Свалявського районного суду Закарпатської області від 05 квітня 2019 року у справі № 306/463/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80957278> (дата звернення: 12.09.2024).
6. Куц В. М. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 267–270.
7. Меркулова В. О., Гритенко О. А., Марченко О. А. Звільнення від кримінальної відповідальності : кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти : монографія /; за заг. ред. В. О. Меркулова ; Одес. держ. ун-т внутр. справ. Одеса : Гельветика, 2019. 367 с.
8. Антонюк Н. Загальні види звільнення від кримінальної відповідальності. *Судово-юридична газета*. 1 грудня 2020 р. URL: <https://bit.ly/39Vte3T> (дата звернення: 12.09.2024).